

Demokratiýada akyl tutulmasy

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Demokratiýada akyl tutulmasy DEMOKRATIÝADA AKYL TUTULMASY

Tramp ABŞ-nyň prezidentler taryhyna başga mysaly bolmadyk ýeke-täk adam hökmünde girdi. Trampa mundan beýläk ABŞ we dünýä «Içi pak adam, populist, Post Truth» hökmünde baha berýär.

Post-truth («Постправда», ýagny «hakykatdan soňky syýasat») 2016-njy ýylyň amerikan saýlawlarynda üns merkezine giripdi. «Hakykatdan aňyrsy» diýen manyda ulanylýar. Real we ylmy hakykatlardan daşdaky duýgulara we ynançlara esaslanýan çemeleşmäni aňladýar. Şonuň üçin bu şol bir wagtyň özünde populist çemeleşmedir.

Populizm syýasy duzakdyr. Syýasatda din eksplutasiýasy we populizm halkyň gözüetimine guldurýar. Tramp hut şu ýol arkaly saýlandy. Emma Trampyň Injili we buthanany syýasy gural hökmünde ulanmagy hiç hili peýda bermedi. Tramp gitse ABŞ ýaly boýun sunmak däbi bolmadyk demokratik ýurtlarda bu duzagyň hasam gysga dowam edendigini-de arkaýyn aýtsa bolar.

Taryhda genosid eden diktatorlaryň aglabasyny halk saýlady. Ýagny dünýäde millionlarça adamyň ölümüne sebäp bolan diktatorlary häkimiýete getirenlerem, onuň yzyna eýerenlerem, ölenlerem şol bir saýlawçylardyr.

Napoleon III (Çarlz Luis Napoleon Bonapart) ilki Fransiýada halkyň ses bermegi bilen Prezidentlige saýlandy. Ol 1848-1852-nji ýylda Prezident wezipesinde oturdy. Kanun çykaryjy, serenjam beriji we ýerine ýetiriji häkimiýeti, kazyýeti doly özünde jemläp, ýeke-täk awtoritar hökümdara, ýeke-täk güýje öwrülenden soňam respublikany ýykaga-da, imperatorlygyny ygylan etdi.

Gözegçiliksiz güýje syýasatda bonapartizm diýip baha berildi we soňra Gitleriň faşizmi-de hut şol ugra dahylly edildi.

Germaniýada Gitleri, Italiýada Mussolinini halk saýlady. Emma şol bir halk eger faşizme ses berýändigini öňünden bilen

bolsa, ýene-de olary saýlarmydy? Diktatura alyp baran aglaba režimlerde şoňa meňzeş ýalňyşma bolupdyr. Her bir diktatura halkyň katastrofasyna öwrülupdir. Öz katastrofasy üçin ses berenler babatda aýdyp boljak ýeke söz bar: **«Akyl tutulmasy»** 1929-njy ýylda başlap 30-njy ýyllara täsirini ýetiren Uly ykdysady krizis XX asyryň birinji ýarymyna agyr ýaralary saldy.

Şol döwür radikal (reaksioner) düşüňjeleriň agalyk süren, demokratiýanyň peselen we dünýäd halklarynyň lapykeçlige, umytsyzlyga düşen döwürüdir. Hut şonuň üçinem krizis şol bir wagtyň özünde awtokratiýa we diktatorlar üçin amatly şertleri döretdi.

Bu krizis 1923-nji ýylyň giper inflýasiýasyny başdan geçirýän Germaniýada ownuk we orta buržuaziýanyň batmagyna sebäp boldy. Syýasy arenada kommunistler bilen sosial-demokratlar bir-birlerini özlerine baş duşman hasapladylar. Nasistler öňe saýlandy we häkimiýeti ele aldylar. Nasitleriň partiýasynyň ikinji belgili faşist lideri German Gering urşuň sebäpkäri hökmünde tribunala çykarylýagyny bilende şeýle diýýär: «Biz halka hakykaty aýdypdyk. Diňe häkimiýete oturýança demokratik ýollara ýüzlenjekdik.»

Syýasatçylaryň ideologik, ynanç, bähbit tilsimlerini ulanmagy halkyň aňynda demokratiýanyň ikinji orna düşürilmegine sebäp bolýar. «Ykdysady teoriýada agentler bähbit saýlawynda äýnek mysalydyr» diýen ýaly çemeleşme bar. Adamlar şu günüň has ownuk bähbitlerini ertirki günüň has uly bähbitlerine çalşyp bilýärler. Syýasatda hem edil şonuň ýaly: şu günüň populizm torbasyndan paýlanan bähbitleriň hatyrasyna, ertiriň demokratiýasy we adam hukuklary babatda emele geljek weýrançylygy görenoklar.

Demokratiýanyň ölümüne ses beren halklaryň ählisi-de hilegärçilikli we populist syýasatyň pidasy boldular. Gitlerçi faşizm Birinji jahan urşundan ýeňlip çykan halkyň milli duýgularyny eksplutatlýlap, labyryny taşlady.

Birentek yslam ýurdunda syýasy yslam halkyň ynanjyny eksplutatlýlap, boýun sunma däbini ulanyp, demokratiýanyň ikinji orna zyňylmagyny gazandy. Türkiýede-de bu garaýyşda

bolan FETÖ terroryny başdan geçirdik.

Eýranlylarak 1979-njy ýylda «akyl tutulmasyny» başdan geçirdiler. Eýranda öňen demokratiýa ýokdy, emma çepçileriň we demokratiýanyň gelmegini talap edenleriň goldan Eýran Yslam rewolýusiýasy has ýowuz diýdimzorçulykly režimi getirdi hem-de halkyň burnundan ikli gan getirdi. Aýatollalar halkyň agzyndan kesip alanlaryny Ýakyn Gündogarda mezhep söweşlerine harç edýärler. Nebitden gelýän girdejiden halka juda ujypsyz möçberde aýlyk haky töleýärler. Häzir halkyň segsen göterimi režime garşy, häkimiýetden hoşal adam az-az. Emma görşüňiz ýaly, aýatollalaryň häkimiýetden el çekme niýetleri ýok.

Adamlaryň hakykatlary görmän, gündelik gaýgy-aladalara gümra bolup başlamagy-da, aslynda akyl tutulmasynyň bir görnüşidir. Ýogsa-da, adamzat jemgyýetinde şeýlekin akyl tutulmasy bolýmaly tebigy tertip hökmünde orta çykýarmyka? Dünýä soňky ýyllarda hakykatlardan daşlaşyp, täze bir akyl tutulmasyna tarap barýarmy?

Esfender KORKMAZ,
esfender@esfenderkorkmaz.com

07.06.2020 ý, «YENIÇAĞ» gazetini.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW,
Stambul uniwersitetiniň talyby. Publisistika